

Lezingencyclus 2021-2022:

Corona, a point of ... return?

We schrijven juni 2021. Het corona-virus lijkt in de rijkere delen van de wereld te zijn teruggedrongen, al is het nog lang niet KO. Toch lijkt het erop dat de Bilthovense Kring in de herfst van 2021 weer bijeen kan komen en we kiezen ervoor het programma van de cyclus 20-21 opnieuw te lanceren. U herinnert zich het centrale thema: het verlangen naar waardegericht handelen in het publieke domein.

Geen makkelijk thema. Waardegericht wordt doorsnee gelijkgesteld met deugdzaam. En dat is tricky, dat deugt lang niet altijd. Denk alleen maar aan onze sneue Sywert. Zeker in de publieke arena, in economie en politiek, is een moreel discours een hachelijke onderneming. Daarom is het gebruikelijk geworden, 'realistisch', om voor ons algemeen welzijn te vertrouwen op de kwaliteit en de geloofwaardigheid van onze democratische instituties met hun wet- en regelgeving. Allerhande wetenschap en consultancy schragen dit beleid met onderzoeksrapporten, statistiek en technische knowhow. Techno-, en bureaucratisch vernuft is het een en het al. Daar wil men vaak geen moraalridders bij hebben. De scheiding van kerk en staat en die van geloof en ratio/nut/belang hebben moraal en publiek domein uit elkaar getrokken en van elkaar vervreemd. Juist en recht is in onze liberale democratie geworden wat de meerderheid verkiest. Immers, zo meent de eigentijdse goegemeente te weten, over wat goed en rechtvaardig is, valt, net als over smaak, niet dan wel eindeloos te twisten.

Desalniettemin klinkt dus, in onze Kring, een ander geluid: een verlangen naar waardegericht handelen. De intellectuele bloedarmoede in de politieke arena staat ons niet aan. Doormodderen met de geijkte clichés: economische groei, het streven naar 'welbegrepen eigenbelang', innovatieve technologie, transitie management en geldelijk gewin als vliegwiel, is geen wenkend perspectief. We moeten op zoek naar dieperliggende motivatie, vinden we, vandaar het verlangen naar waardegericht handelen.

En ziedaar, plotseling, de cesuur van het corona-virus. Deze kladderadatsch heeft ons, denken wij, vooruit geholpen om de thematiek van waardegericht handelen scherper te problematiseren. Immers, deze pandemie is als een etterbuil van een onderliggende kwaal. Covid-19 is een kindje van onze politieke economie. Virologen hadden al zo vaak gewaarschuwd: Covid-19 is echt geen uniek accident, geen onvoorzien noodlot. We hoeven er geen magie ex nihilo (= complot) voor te bedenken. Het is een voorspelbaar voortvloeiende van ons politiek economisch bestel.

Er is grofweg de laatste twee eeuwen een toename van vrijgekomen virussen die correleert met de toeigening van de aarde door de agribusiness en voedselindustrie. De kapitaal gedreven landbouw die meer natuurlijke ecosystemen vervangt of vernietigt en in de intensieve landbouw monoculturen schept en wereldwijd ontbossing veroorzaakt, biedt exact de middelen die pathogenen nodig hebben om te evolueren in de meest virulente en besmettelijke fenotypes. Grotere aantallen dieren in grotere dichtheden faciliteren grotere transmissiesnelheid. De immuunrespons van dieren daalt. Het is werkelijk 'kat in het bakkie' voor virussen. Mede dankzij de mondiale logistieke verbondenheid maakt de combinatie van ontbossing en intensieve landbouw ruim baan voor virussen.

Daarom kan, denken wij, Covid-19 een eyeopener zijn om onze publieke handel en wandel - economie en politiek - kritisch te bevragen op haar waardegerichtheid en daarmee is de keuze van de inleiders voor deze cyclus bepaald.

Er komt nog iets bij. De aanpak van Covid-19 zelf heeft namelijk veel weg van waardegericht handelen. Want is niet plotseling het adagium: 'alle ballen op de volksgezondheid'? Begrotingsregels worden opgeschort, miljarden euro's en biljoenen dollars komen beschikbaar. Grenzen worden gesloten, Schengen wordt opgeschort, vluchtelingen komen er nog minder in dan voorheen, vrijheidsbeperkingen in alle soorten en maten worden via decreten en noodverordeningen, soms tegen heug en meug maar toch, geslikt. De waarde volksgezondheid krijgt prioriteit, en dat mag opeens heel veel kosten. Daardoor zijn we nu ervaringsdeskundigen en kunnen we reflecteren op de vraag: wat leert ons deze opmerkelijke knieval voor de waarde volksgezondheid? Smaakt dat naar meer?

Nu de stofwolken van Covid-19 aan het neerdwarrelen zijn, kunnen we vernemen wat moraalfilosofen en verwante denkers ons hierover te melden hebben. En wijzelf zitten, met de aanpak van deze pandemie vers in onze collectieve herinnering, vol prangende vragen voor de aansluitende discussie.

We zien ernaar uit.

Warrie Schuurman

PROGRAMMA

1. Maandag 18 oktober 2021 *Andreas Kinneging*

Andreas Kinneging studeerde politieke wetenschappen met specialisatie politieke filosofie. Hij was achtereenvolgens wetenschappelijk medewerker bij de Teldersstichting, beleidsmedewerker bij het ministerie van Financiën, verbonden aan het onderzoekscentrum Sturing en Samenleving van de Leidse Rechtenfaculteit, en sinds 1990 universitair docent bij de interfacultaire vakgroep politieke wetenschap. In 1997 werd hij hoofddocent rechtsfilosofie aan de Leidse rechtenfaculteit, waar hij in 2004 werd benoemd tot hoogleraar in de filosofie van het recht.

Tot zijn publicaties behoren o.a. 'Liberalisme: een speurtocht naar de filosofische grondslagen' (1988), 'Geografie van goed en kwaad' (2005), waarvoor hij de Socrates-beker kreeg, 'Het goede leven. Een briefwisseling' (met Piet Gerbrandy) (2008), 'De onzichtbare maat' (2020) en 'Je mag zeggen wat je denkt' (2020).

De onzichtbare maat

Dé reden om professor Kinneging uit te nodigen is zijn formidabele boek '*De onzichtbare maat*'. De kern van dit magistrale betoog?

(1) Verlichting en Romantiek hebben het goede leven / gemeenschapsvorming / het bonum commune om zeep geholpen.

(2) Laten we niet terugkeren naar wat was, maar de mateloosheid van onze moderne vrijheid en gelijkheid temmen met orde, discipline en plicht. Met een herbronning van hiërarchie als fundamenteel principe.

Tegenover de verwording van de Westerse wereld presenteert Kinneging een apologie van Athene en Jeruzalem, een kraakheldere rehabilitatie van Plato, de vader van de Europese/Westerse traditie, naast een herwaardering van het genie van het Christendom.

Er wacht ons kortom een uitdagende en spannende start van onze zoektocht gedurende de komende wintermaanden naar het wel en wee van een waardegerichte oriëntatie in het publieke domein.

2. Maandag 15 november 2021 *Hans Alma*

Hans Alma (1962) is hoogleraar geestelijke zorg en religieus-humanistische zingeving aan de Faculteit Religie en Theologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op de rol van verbeelding in zingeving en levensbeschouwing, en op de ontwikkeling van religieus humanisme in relatie tot hedendaagse samenlevingsvragen, met een focus op compassie. Haar laatste boek, 'Het verlangen naar zin' (2020), werd genomineerd voor Beste Spirituele Boek 2021.

De politieke dimensie van aandacht, compassie en zorg

Ethiek en politiek liggen soms ver uit elkaar, zeker als onder ethiek de reflectie op universele principes wordt verstaan, terwijl politiek de handen vuil moet maken in concrete situaties. In een seculiere samenleving als Nederland, met de pretentie van een neutrale publieke ruimte waar vooral wetenschappelijke en economische argumenten tellen, ontbreken vaak taal en ruimte voor een diepgaand publiek gesprek over de waarden van goed (samen)leven. De coronacrisis heeft duidelijk gemaakt hoe cruciaal zorg is in onze samenleving, maar zorg staat zelden centraal in door economische modellen gedictieerd beleid.

Wat betekent het om zorg tot uitgangspunt te nemen in onze inrichting van de publieke ruimte? De lezing bespreekt zorg in relatie tot twee andere kernkwaliteiten van waardegericht handelen: aandacht en compassie. Daarbij ligt de nadruk op de politieke dimensie van deze kernkwaliteiten: hoe kunnen zij bijdragen aan duurzaam en inclusief samenleven?

3. Maandag 6 december 2021 *Henk Manschot*

Henk Manschot is emeritus-hoogleraar filosofie en voormalig rector van de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Zijn huidige onderzoek richt zich op filosofische ecologie, in het bijzonder Nietzsche en Latour, en op ecologie en kosmopolitieke vorming. Hij is auteur van 'Blijf de aarde trouw. Pleidooi voor een Nietzscheaanse terrasofie' (2016) en 'Nietzsche and the Earth. Biography, Ecology, Politics' (2021)

Leven 'in overeenstemming met de natuur'? Over filosoferen in tijden van crisis

De coronacrisis en de klimaatcrisis hebben één ding gemeen: ze maken ons bewust van het feit dat er een radicale verandering nodig is in de betrekking tussen de mensen, de dieren en de rest van de natuur. *'Het moet mogelijk zijn onze samenleving te hervormen, zodanig dat er een zekere natuurlijkheid in wordt teruggebracht.'* schreef Ramsey Nasr in zijn veelgelezen kritische essay *De Fundamenten*. En hij voegt eraan toe: *We komen slechts vooruit door een vorm van natuurlijkheid toe te laten in ons leven*. Nasr doet daartoe een aantal voorstellen.

Ik wil aan zijn oproep gehoor geven door te onderzoeken hoe het klassieke motto 'leven in overeenstemming met de natuur' in onze tijd een nieuwe betekenis kan krijgen. Ik ga daarvoor eerst te rade bij de Stoïcijnen die het devies 'leef in overeenstemming met de natuur' tot fundament maakten van hun hele filosofie. En vervolgens bij de filosoof Friedrich Nietzsche (1844–1900). Aan de vooravond van de twintigste eeuw stelde hij dat de vervreemding van de natuur de ergste ziekte is die de moderne cultuur teweeg heeft gebracht. Als remedie daartegen pleitte Nietzsche voor het ontwerpen van een nieuwe persoonlijke en politieke levensstijl die 'de aarde trouw blijft' en 'de mensen hun hoop teruggeeft'. Een dergelijke omslag noemde hij: *'het herijken van alle waarden'*.

In beide visies, die van de Stoa en die van Nietzsche, hoe verschillend ook, worden persoonlijke verandering van levensstijl, politiek lange termijn denken en kosmische inbedding tot één geheel geweven. Is de filosofische uitdaging, waar wij in de huidige tijd voor staan, niet om deze drie componenten op een nieuwe manier op elkaar te betrekken, als weg naar een nieuwe 'natuurlijkheid'? Op die vraag wil ik tot slot mijn antwoord geven.

4. Maandag 3 januari 2022 **Dialogavond**

Het bestuur nodigt alle belangstellenden uit om te brainstormen over het volgende thema van de lezingencyclus in 2022-23. Deze avond is gratis en open voor allen die de lezingen bezoeken.

Tijdens de onderlinge gesprekken ontstaan de contouren voor het nieuwe jaarthema. Kleine groepen van vijf tot zes personen gaan rond een tafel met elkaar in gesprek over de onderwerpen die hen bezighouden en die ze graag besproken zouden zien in de volgende lezingencyclus.

5. Maandag 17 januari 2022 **Karen Soeters**

Sinds 2007 is Karen Soeters directeur van de Nicolaas G. Pierson Foundation (NGPF), het wetenschappelijk bureau van de Partij voor de Dieren. Zij heeft communicatiewetenschappen gestudeerd en is hoofdredacteur van Animals Today. Daarnaast is ze oprichter van House of Animals en stuurt zij House of Animals Investigations aan, een team dat onderzoek doet naar misstanden met dieren. Karen is lid van de raad van toezicht van Sea Shepherd en bestuurslid bij het Institute for Coexistence with Wildlife.

Karen maakt documentaires en verschijnt vaak in de landelijke media als woordvoerder over dierenwelzijnskwesaties. Zo was zij projectleider van de veelbesproken klimaatfilm 'Meat the Truth', verantwoordelijk voor daarop volgende documentaires 'Sea the Truth', 'De Haas in de Marathon' 'One Single Planet', 'Powerplan' en een van de makers van visuele documenten over megastallen en onverdoofd ritueel slachten. Daarbij zijn onder haar redactie de boeken 'Sea the Truth, essays on overfishing, pollution and climate change' en 'Meat the Future' verschenen. Ook verzorgt zij regelmatig lezingen in binnen- en buitenland.

Door nu in actie te komen, beschermen we toekomstige generaties. Er is een wereld te winnen!

Voor velen lijkt klimaatverandering een probleem van de verre toekomst. Zonder dreiging van directe impact, leven we zoals we dat altijd gewend waren. Maar klimaatverandering is, net als het verlies van biodiversiteit en de huidige pandemie, het resultaat van onze verstoorde omgang met de natuur. Corona is een wake-up call en schopt het leven van miljarden mensen drastisch in de war.

Alle aandacht gaat naar het oplossen van het huidige probleem: het indammen van het SARS-CoV-2 virus. We moeten afstand houden, onze handen wassen en in onze ellebogen niezen. Wetenschappers hebben wereldwijd ongekend hard gewerkt aan het ontwikkelen van vaccins. Maar voorkomen is beter dan genezen.

Zonder ingrijpende maatregelen zullen we vaker geconfronteerd worden met pandemieën, zullen deze zich sneller verspreiden, meer economische schade aanrichten en er zullen meer mensen aan sterven dan aan Covid-19, zo waarschuwt een groep internationale wetenschappers in een rapport van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) van de

Verenigde Naties.

Zij wijzen erop dat dezelfde menselijke activiteiten, die klimaatverandering en verlies van biodiversiteit veroorzaken, ook het risico op het ontstaan van pandemieën vergroten. Het gevaar bestaat van een 'Era of Pandemics', waaraan we kunnen ontsnappen door een veel grotere focus te leggen op preventie.

Maar hoe kunnen we beweging krijgen in het verleggen van de focus in het publieke en politieke debat?

6. Maandag 14 februari 2022

Floris Cohen

Floris Cohen (1946) is emeritus hoogleraar Vergelijkende Geschiedenis van de Natuurwetenschap aan de Universiteit Utrecht. Hij studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden, maakte vervolgens deel uit van de staf van wat nu het Museum Boerhaave heet, en was vervolgens gewoon hoogleraar aan de Universiteit Twente. Zijn publicaties staan vermeld. op zijn website www.hfcohen.com

Waardevast handelen in theorie en praktijk (althans in een als ideaal doorgedachte praktijk)

Wat is waardevast handelen eigenlijk? In welke innerlijke conflicten kan het ons storten, en hoe gaan mensen met die conflicten zoal om? Dit deel van mijn lezing is gebaseerd op hoofdstuk 3, 'Innerlijke conflicten', van een boek dat ik niet bedacht maar wel geschreven heb, en dat in mei 2021 uitkwam bij uitgeverij Prometheus: *'Experiment mensheid'*.

Hoe zou één bepaalde instelling in onze samenleving, namelijk de universiteit, in elkaar steken als de docenten en studenten die haar bevolken zich primair zouden laten leiden door haar centrale waarden? En hoe krijgen die studenten weet van die waarden, en hoe leren ze er daadwerkelijk naar te handelen? Dit zijn kernvragen die ten grondslag liggen aan een boekje dat ik en schreef en bedacht, en dat midden februari 2020, dus vlak vóór de eerste corona-lockdown, eveneens uitkwam bij uitgeverij Prometheus: *'De ideale universiteit'*. Over dit als nastrevenswaardig voorgestelde praktijkgeval gaat de rest van mijn lezing.

7. Maandag 14 maart 2022

Klaas van Egmond

Klaas van Egmond (1946) is (nog actief) emeritus hoogleraar Milieukunde en Duurzaamheid aan de Universiteit Utrecht. Eerder was hij directeur RIVM-Milieu en directeur van het Milieu- en Natuurplanbureau (thans PBL). Afgezien van de al lang lopende milieuproblemen rond klimaat en stikstof is hij de afgelopen jaren ook bezig met de rol en betekenis van het financieel-economisch bestel in de duurzaamheidsproblematiek. De meeste aandacht gaat echter uit naar de filosofische, ethische en culturele aspecten van het duurzaamheidsvraagstuk. Hij schreef daarover o.a. in 'Een Vorm van Beschaving' en 'Homo Universalis, moreel kompas voor een nieuwe Europese renaissance'.

Het morele kader van een duurzame samenleving

Volgens de filosoof MacIntyre hebben we geen moreel kader meer. Na de openbaringsethiek van de kerk, de rationalistische ethiek van de Verlichting (Kant) en de laat-romantische ethiek van de menselijke wil (Nietzsche) hebben we alleen nog wat losse brokstukken die geen onderlinge samenhang meer hebben. MacIntyre stelt voor om terug te keren naar de Renaissance en de aldaar herlevende Aristotelische deugdethiek te herformuleren tot een bruikbaar kader voor onze tijd.

Met het oog op de huidige duurzaamheidsproblematiek is dat advies van MacIntyre opgevolgd en is die poging tot herformulering ondernomen. De daarvoor onontbeerlijke visie op de menselijke natuur is vervat in een mens- en wereldbeeld, dat kan worden opgebouwd als een samenvatting van de historische, filosofische en culturele ontwikkeling van de afgelopen eeuwen. Het vormt het kader voor een deugdethiek, waarin de grote rampen van de geschiedenis, zo ook de ecologische crisis en de komende financiële crisis, het gevolg zijn van het verlies van het evenwicht in de maatschappelijke waardenoriëntatie, waarna zeer eenzijdige waardenoriëntaties obsessief worden nagestreefd. Daarbij gaat de 'menselijke waardigheid' verloren.

Daarentegen komt het goede overeen met het behoud van een zeker evenwicht, in een zeker 'midden', tussen de fundamentele tegenstellingen van geest en materie en van het particuliere en het universele. In dat midden blijken dan het goede, het ware en het schone samen te vallen. In het licht van de psychologie van Jung kan aan dat midden ook (zelf-) bewustzijn worden verbonden.

Door de koppeling met de economie kunnen uit het zo verkregen morele kader ook morele noties over onder meer de publiek-privaat verhoudingen worden afgeleid. Uiteindelijk blijkt in dat hernieuwde kader de morele component samen te vallen met ons huidige begrip van 'duurzaamheid'. Het kan het morele kompas zijn dat de huidige samenleving een waardegericht handelingsperspectief biedt. Het is een

perspectief dat al lang besloten ligt in onze geschiedenis, filosofie en in de grote meesterwerken van de Europese kunst en cultuur.

8. Maandag 4 april 2022

Paul van Tongeren

Paul van Tongeren werd geboren in Deventer in 1950. Hij studeerde theologie in Utrecht en filosofie in Leuven, waar hij ook promoveerde op een proefschrift over Nietzsches moraalkritiek. Hij was bijzonder hoogleraar wijsbegeerte namens de Radboud Stichting aan de Universiteit Leiden (1985-1991), gewoon hoogleraar wijsgerige ethiek aan de Radboud Universiteit in Nijmegen (1988-2015) en buitengewoon hoogleraar ethiek aan de KU Leuven (België) en tevens als geassocieerd onderzoeker verbonden aan de Universiteit van Pretoria (Zuid-Afrika) (2002-2016).

Zijn wetenschappelijk werk is in vele talen vertaald en heeft twee kernpunten: enerzijds de filosofie van Nietzsche en anderzijds de wijsgerige ethiek, met een voorliefde voor de klassieke traditie van de deugdethiek. Zijn Nederlandstalige boeken zijn gericht op een breder publiek en bereiken hoge oplages. Ook maakte hij drie luisterboeken met colleges (over ethische theorieën, over Aristoteles en over Nietzsche). In 2013 won hij met 'Leven is een kunst' de Socratesbeker voor het urgentste en oorspronkelijkste Nederlandstalige filosofieboek. Hij schrijft columns voor Filosofie Magazine en is sinds 2005 lid van het Filosofisch Elftal van het dagblad Trouw. Vanaf april 2021 is hij voor twee jaar benoemd als Denker des Vaderlands.

Uit vele hoeken leren kijken

Aan het eind van de reeks zal de spreker proberen enkele lijnen te trekken waarlangs de geboden inzichten verzameld kunnen worden. De verschillende sprekers hebben allen vanuit hun eigen perspectief gereageerd op het thema van de reeks, namelijk de vraag of de corona-crisis van invloed is geweest op de betekenis en functie van waardegericht handelen.

Vormt die reeks van perspectieven, die het programma heeft geboden, een palet van mogelijkheden waaruit we kunnen (moeten?) kiezen? Of is het mogelijk de vele perspectieven te verzamelen? Kunnen we uit meerdere hoeken tegelijk leren kijken?